

УДК 32(477)

DOI: 10.30840/2413-7065.2(67).2018.141732

**БЕЗПЕКОВА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ
ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ АНЕКСОВАНОГО КРИМУ****Олена ГАЗІЗОВА***orcid.org/0000-0002-5353-5637*

кандидат історичних наук,

провідний науковий співробітник відділу історичних студій НДІУ

Анотація. У статті зроблено аналіз етнополітичних викликів в системі національної безпеки України, що призвели до анексії півострова, політико-правові механізми забезпечення етнополітичної безпеки щодо збереження територіальної цілісності й суверенітету України в боротьбі за деокупацію та реінтеграцію Криму. З'ясовано, що, починаючи з 90-х років ХХ ст., науковці акцентували увагу на етнополітичних дестабілізаційних факторах в Автономній Республіці Крим, зокрема, на постійну підтримку Росією російської громади півострова, лобювання ідеї «руського мира» та «исконно русского Крыма» і недостатню підтримку Україною української та кримськотатарської громад, які здатні були б протистояти сепаратистським загрозам. Тому російське етнокультурне середовище не лише фактично не зазнало згорання з часів радянської епохи, але й було домінуючим в етнополітичному просторі Криму.

В свою чергу після повернення на територію півострова кримські татари, незадоволені такою ситуацією, вимагали від української держави повної реабілітації своїх прав, у тому числі етнокультурних та майнових. Етнокультурні проблеми української громади півострова постійно ігнорувались з боку владних структур як Криму, так і офіційного Києва, що сприяло частковій асиміляції українців. Певною мірою вимоги етнічно політизованої російської більшості на півострові були збалансовані зростаючими етнокультурними та етнополітичними вимогами кримськотатарської меншини. Саме тому протягом багатьох років незалежності вдалося зберегти етнополітичну стабільність на півострові, перенісши етнополітичний конфлікт між основними етнічними громадами в латентний стан.

Розглядається проблема визначення правового статусу кримськотатарського народу як корінного народу України в контексті державної етнонаціональної політики України. Досліджено сучасний стан законодавчої бази щодо регулювання кримськотатарського питання та правового статусу АР Крим.

Ключові слова: Автономна Республіка Крим; анексія; державна етнонаціональна політика; кримські татари; корінний народ; гуманітарні виклики; етнічні громади.

**SECURITY STRATEGY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF
ETHNOPOLITICAL CHALLENGES OF THE ANNEXED CRIMEA****Olena HAZIZOVA**

Candidate of Historical Sciences,

lead research fellow of the Historical Studies Department of RIUS

© Газізова О.

Annotation. *The article presents an analysis of ethno-political challenges in the national security system of Ukraine, which had led to the annexation of the peninsula, and also defines political and legal mechanisms for providing ethno-political security for conserving territorial integrity and sovereignty of Ukraine in the struggle for de-occupation and reintegration of Crimea. It is determined that since the 1990s, scientists focused their attention on ethno-political destabilizing factors in the Autonomous Republic of Crimea, in particular the constant support by Russia of the Russian community of the peninsula; lobbying the idea of the “Russian World” and “genuinely Russian Crimea”; the insufficient support by Ukraine of the Ukrainian and Crimean Tatar communities, who could have opposed separatist threats. Thus, Russian ethnocultural environment did not only avoid scaling back in the years since the Soviet era but also dominated in the ethno-political space of Crimea.*

In turn, after returning to the territory, Crimean Tatars, unsatisfied with such a situation, demanded from the Ukrainian state the full vindication of their rights, including ethnocultural and property ones. Ethnocultural problems of the peninsula’s Ukrainian community were constantly ignored on the part of the authorities as in Crimea so in the official Kyiv, which contributed to the partial assimilation of the Ukrainians. To some extent, the demands of the ethnically politicized Russian majority in the peninsula were balanced by the growing ethnocultural and ethno-political demands of the Crimean Tatar minorities. Thus, it was possible to keep the peninsula ethno-politically stable for many years by suspending the ethno-political conflict between the key ethnic communities.

The article considers the problem of determining the legal status of Crimean Tatar people as the indigenous people of Ukraine in the context of the state ethnonational policy of Ukraine. It studies the contemporary state of the legal framework as for the regulation of the Crimean Tatar question and the legal status of the AR of Crimea.

Key words: *Autonomous Republic of Crimea; annexation; state ethnonational policy; Crimean Tatars; indigenous people; humanitarian challenges; ethnic communities.*

Починаючи з 2014 р., в Україні особливої гостроти набули етнополітичні виклики в системі національної безпеки України: анексія Криму та етнополітичний конфлікт на Сході України; прояви сепаратизму та втрата контролю над частиною території; формування самопроголошених квазідержавних утворень на Донбасі; неоголошена гібридна війна з Російською Федерацією, яка підтримує функціонування ДНР та ЛНР. Усі ці етнополітичні виклики взаємопов’язані, оформилися в цілу систему загроз етнополітичній безпеці держави.

Актуальність досліджуваної проблематики обумовлена тим, що саме етнополітичний конфлікт в Криму та на Сході України засвідчив: підтримання етнополітичної стабільності є найголовнішим завданням етнонаціональної

політики держави, запорукою територіальної цілісності та недоторканності. Водночас законодавство та дії державних органів влади повною мірою не забезпечили етнополітичної стабільності, що спричинило етнополітичну дестабілізацію з усіма її складовими (використання власної національної меншини для анексії територій країни її проживання, незаконні референдуми, неоголошена гібридна війна).

Саме етнополітична нестабільність вважається головною загрозою для безпеки держави. Так, М. Вавринчук визначає етнополітичну безпеку як «захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз, стійкість до несприятливих впливів зсередини та ззовні, забезпечення таких умов, які б гарантували існування та всебічний розвиток кожної особи

незалежно від її етнічного походження і рівня розвитку суспільства і держави, не беручи до уваги загальну кількість і чисельність етноспільнот» [6, с. 7].

Основною метою дослідження є аналіз етнополітичних викликів у системі національної безпеки України, що призвели до анексії півострова, та визначення політико-правових механізмів забезпечення етнополітичної безпеки щодо збереження територіальної цілісності й суверенітету України в боротьбі за деокупацію та реінтеграцію Криму.

Етнополітичні процеси в їх історичному та соціокультурному зрізі подаються науковцями Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. М. Ф. Кураса (Т. А. Бевз, М. С. Кармазіна, О. Я. Калакура), Інституту історії НАН України (В. Смолій, С. Кульчицький, Л. Якубова). Етнополітичні аспекти національної безпеки України в контексті сучасних викликів досліджують у своїх працях В. Котигоренко, Ю. Калиновський, Ю. Косьмій, О. Майборода, С. Асланов, М. Вавринчук та ін.

Важливими для нашого дослідження є матеріали збірника документів і матеріалів «Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015)» [19]. Процес формування політики України щодо Кримського півострова, дії Росії після анексії висвітлено у посібнику Н. Беліцер «Кримські татари як корінний народ: історія питання і сучасні реалії» [5] та у виданнях Українського незалежного центру політичних досліджень «Крим після анексії. Державна політика, виклики, рішення та дії» [20], «Зелена Книга. Державна політика щодо Криму» [12].

Питання етнополітичного чинника в безпековому вимірі України постійно

стають предметом наукових дискусій. Ю. Калиновський акцентує увагу на тому, що стабільний розвиток української етнонаціональної моделі прямо залежить від врегулювання міжетнічних суперечностей, забезпечення захисту національних інтересів на всіх рівнях: громадянин, суспільство, держава, етнонаціональні групи. Етнополітичною безпекою вчений вважає стан захищеності етнонаціональних утворень у державі, нації в цілому та особистості (незалежно від етнічної ідентифікації) від внутрішніх і зовнішніх загроз у вигляді геноциду, ксенофобії, насильницької асиміляції [13, с. 60].

На думку Ю. Косьмія, впровадження системи етнополітичної безпеки потребує напрацювання та прийняття відповідної Стратегії або Концепції етнополітичної безпеки та її узгодження зі Стратегією національної безпеки України [16, с. 159].

Упродовж усіх років незалежності України науковці констатували перманентну етнополітичну нестабільність у Криму та вказували на те, які згубні наслідки вона може мати для національної безпеки, територіальної цілісності та суверенітету України.

В. Котигоренко до загроз етнополітичної стабільності в Криму зараховує: втручання Росії у внутрішні справи України з намаганням блокувати євроінтеграційні прагнення України та провокувати російську громаду Криму на конфлікт з Українською державою й більшістю її населення; утворення і діяльність у Криму російських організацій, які декларують наміри виходу автономії зі складу Української держави та її приєднання до Російської Федерації; негативне ставлення етноросійської

більшості до депортованих народів, що повертаються до Криму [17, с. 39].

На думку О. Майбороди, головним етнодестабілізаційним фактором було те, що Крим упродовж багатьох десятиліть був об'єктом російської колонізації, що забезпечило кількісне домінування росіян після виселення кримських татар. За словами дослідника, утворена в 1991 р. на півострові автономія в складі України хоча формально визначалася як територіальна, насправді була російською національно-територіальною автономією [23, с. 30].

Так, за даними Всеукраїнського перепису населення, на території АРК проживають представники понад 125 національностей і народностей. Серед населення АРК переважна більшість росіян, чисельність яких склала 1180,4 тис. осіб, або 58,5%. Частка українців у загальній чисельності населення півострова склала 24,2% (492,2 тис. осіб.) Третє місце займають кримські татари. Їх чисельність, порівняно з переписом населення 1989 р., збільшилася в 6,4 рази і налічувала на дату перепису 2001 р. 243,4 тис. осіб. Частка кримських татар у загальній чисельності населення АРК збільшилася на 10,2% і становила 12,1% [10 с. 14–20].

При цьому варто зазначити, що навіть з боку офіційного Києва не було забезпечено права українців як титульної нації та кримських татар як корінного народу на отримання освіти рідною мовою, не задовольнялись інформаційно-культурні потреби етнічних громад Криму.

Поділяємо точку зору І. Лосева: «Сьогодні Автономна Республіка Крим є фактично російською національною автономією в Україні, де національно-культурні

інтереси кримських татар і українців майже не представлені» [22].

І хоча це інформація станом на 2008 р., на жаль, вона була актуальною і на початок 2014 р., оскільки національно-культурні інтереси українців та кримських татар за роки незалежності України фактично ігнорувалися українською владою. Комплекс меншовартості українців Криму посилювало бачення ними потужної підтримки, яку надавала Росія місцевим росіянам у сфері культури, мови, освіти, захисті національних прав тощо.

На підтвердження наведемо деякі статистичні дані. З 583 шкіл, що функціонували у Криму в 2014 р., лише 7 були україномовними, а з 23,4% школярів – етнічних українців – державною мовою навчалися лише 0,7% [8, с. 22].

Незважаючи на те, що кримсько-татарські громадські організації домоглися відкриття на півострові 15 шкіл з кримськотатарською мовою навчання, у 2013/14 н. р. рідною мовою здобували освіту 5551 кримськотатарська дитина, національно-культурні потреби кримських татар не задовольнялися повністю, кількість навчальних місць в кримськотатарських класах не відповідала реальним потребам. Однією з причин такої ситуації була відсутність кваліфікованих педагогічних кадрів, недостатнє забезпечення навчальною літературою тощо [8, с. 22].

У 2002 р. в АР Крим виходило 575 друкованих періодичних видань: російською – 441; російською і українською – 61; кримськотатарською – 28; іншими – 41 [18, с. 492].

Що ж стосується української преси, то в АР Крим видавалися газета «Кримська світлиця» з трьома додатками

(сумарний тираж 3 тис. примірників), «Дзвін Севастополя» (за підтримки «Просвіти») тиражем до 1000 примірників. У той же час загальний тираж російськомовних видань становив 3 млн. примірників. Вони повністю фінансувалися з бюджету АР Крим.

Подібна ситуація і в телерадіопросторі. Тривалість україномовних передач на каналах телебачення і радіо постійно скорочувалася. Кількість працівників української редакції Державного радіомовлення з 20 чоловік у 1995 р. зменшилася до 6 чоловік у 2001р. [18, с. 493].

Натомість російське етнокультурне середовище практично не зазнало згорання з радянських часів. Цією ситуацією були невдоволені кримські татари, які після повернення на територію півострова вимагали від Української держави повної реабілітації своїх прав, у тому числі етнокультурних та майнових, а також українці, які опинилися в статусі меншини на півострові. Частково вимоги етнічно політизованої російської більшості на півострові врівноважувалися зростаючими етнокультурними та етнополітичними вимогами кримськотатарської національної меншини. Саме тому протягом багатьох років незалежності вдавалося зберігати позірну етнополітичну стабільність, перевівши етнополітичний конфлікт між основними етноспільнотами в латентний стан [2, с. 316].

Проросійські організації та партії кілька разів ініціювали вихід Криму зі складу України та приєднання до Російської Федерації. Серед таких кроків – проголошення незалежності Криму, спроби скасування в судовому порядку Конституції автономії 1998 р., яка закріплює перебування півострова в складі України.

Нормативно-правові акти кримської місцевої влади, зокрема Декларація про державний суверенітет Криму (1991 р.), Акт про проголошення державної самостійності Республіки Крим (1992 р.) та Конституція Республіки Крим (1992 р.), містили ознаки сепаратизму. Актом про проголошення державної самостійності Республіки Крим Верховна Рада Криму, виходячи з необхідності прискорення процесу становлення державності Республіки Крим і базуючись на результатах волевиявлення 1991 р., проголосила створення суверенної держави Республіки Крим. Цим документом територія Республіки Крим у межах Кримського півострова оголошувалася неподільною та недоторканою [9].

Ці нормативно-правові акти були нелегітимними, суперечили українському законодавству, дестабілізували етнополітичну ситуацію на півострові та загострювали міжетнічні відносини.

Як справедливо зазначає К. Вітман, всі роки незалежності супроводжувалися міжетнічною напруженістю в регіоні на тлі перманентного конфлікту центральної влади та влади автономії – боротьба за повноваження та намагання зберегти півострів у складі України будь-якою ціною обумовили неухайну державної етнонаціональної політики до етнополітичних проблем Криму. За твердженням дослідника, Київ практично не втручався в перебіг етнополітичних процесів, намагаючись зберегти позірний міжнаціональний мир в регіоні та статус-кво Криму як адміністративно-територіальної автономії [7, с. 277].

В результаті зовнішнього втручання в етноконфліктогенну ситуацію в Криму Російської Федерації на початку 2014 р. та проведення так званого

«референдуму» 16 березня 2014 р., в ході якого, за офіційною статистикою Російської Федерації, 96,6% виборців висловилися за возз'єднання Криму із Росією на правах суб'єкта Російської Федерації, Автономна Республіка Крим була окупована державою-агресором. Хоча ще до результатів волевиявлення 11 березня 2014 р. кримський парламент прийняв Декларацію про незалежність АРК та міста Севастополь, якою проголосив Автономну Республіку Крим незалежною і суверенною державою з республіканською формою правління [26].

Натомість з боку офіційного Києва усі ці нормативно-правові акти були визнані незаконними. В.о. Президента України зупинив дію постанови кримського парламенту № 1727-6/14 «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» як такої, що не відповідає Конституції та законам України. Конституційний Суд визнав проведення загальнокримського референдуму неконституційним. Верховна Рада України, протидіючи етнополітичній дестабілізації та сепаратизму, достроково припинила повноваження Верховної Ради АРК, але всі ці заходи з блокування процесу дезінтеграції України виявилися неефективними, оскільки центральні органи влади не мали можливості для їх імплементації на території півострова, контролюваного незаконною кримською владою, що спирається на військову присутність Росії. Тому між Херсонською областю та анексованим Кримом вимушено було облаштовано адміністративний кордон [2, с. 327].

На сьогодні політика України щодо окупованого півострова перебуває у стані формування, і хоча не існує єдиного

документа, який би описував стратегію повернення та реінтеграції Криму, можна виділити ряд основних стратегічних рішень, що стосуються тимчасово окупованого Кримського півострова.

До таких рішень, на думку фахівців Українського незалежного центру політичних досліджень, належать:

1. Стратегія національної безпеки України, прийнята 26 травня 2015 р., яка визначає метод, яким буде здійснено деокупацію, та передумови для цього: «Відновлення територіальної цілісності України та цілісності демократичних інститутів на всій її території, реінтеграція тимчасово окупованих територій після їх звільнення є стратегічним завданням політики національної безпеки. Виходячи з пріоритету мирних засобів, Україна буде використовувати всі можливі засоби захисту своєї територіальної цілісності, які не суперечать міжнародному праву. Запорукою національної безпеки і відновлення територіальної цілісності України є потужні Збройні сили України, інші утворені відповідно до законів України військові формування, що забезпечені сучасним озброєнням і військовою технікою, активна зовнішньополітична діяльність, ефективні розвідувальні, контррозвідувальні і правоохоронні органи».

2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначає основні засади політики України щодо мешканців окупованого півострова. Серед основних є положення про те, що Україна не визнає насильницького надання громадянства РФ мешканцям окупованих територій та продовжує вважати їх громадянами України. Це положення закладає основу

для формування політики щодо населення півострова.

3. Міністерство закордонних справ визначило, що основними напрямками політики щодо Криму на міжнародній арені є невизнання незаконної анексії українського півострова, продовження дії санкцій, допоки російські солдати не покинуть територію Криму, захист суверенних прав України у міжнародних судах.

4. Було створено Міністерство з питань тимчасово окупованих територій, чие завдання полягає у тому, щоб Україна виконувала свої зобов'язання щодо мешканців окупованих територій згідно з міжнародним правом.

5. Комісія з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення і радіомовлення проводить активну роботу для відновлення здатності України доносити інформацію до масового глядача та слухача, який мешкає на окупованій території.

6. Міністерство освіти спільно з Міністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України розробили спрощену процедури вступу до ВНЗ на території України для мешканців окупованих територій.

7. Кримських татар та деякі менш чисельні народи Криму було визнано корінними народами України, триває робота над змінами до X розділу Конституції, який регламентує статус АРК у державі Україна [12, с. 54–55].

Анексія Криму в Україні стала серйозним дестабілізаційним чинником у регіоні, що загострив етнополітичні суперечності на півострові. Найбільше етнічне невдоволення демонструють кримські татари та етнічні українці, які

заснають постійної дискримінації за ознакою етнічної належності, мови, віросповідання з боку державних структур Криму та РФ. У середовищі цих етнотіпів ширяться процеси політизації етнічності, характерні для етнополітичної нестабільності та початкової стадії етнічних конфліктів [1, с. 52].

За даними перепису, зробленого підконтрольною російській владі Федеральною службою державної статистики, на півострові суттєво зменшилася кількість українського та кримськотатарського населення: 15,8 відсотка українців і лише 10,6 відсотка кримських татар. Найбільше росіян – 68,3 відсотка проти 58,3 у 2001 р. [24]. Як бачимо, відсоток українців зменшився майже на третину. Таким чином, ідея «руського міра» активно втілюється в життя окупаційною владою.

Глава Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров відзначає, що кількість кримських татар, які залишили Крим з моменту окупації, перевищує офіційну цифру – 10 тис. осіб [25].

Загалом, за офіційною статистикою, на сьогодні нараховують близько 27 тисяч внутрішньо переміщених осіб з території окупованого півострова на материкову Україну. При цьому, як справедливо зауважує перший заступник міністра інформаційної політики України Еміне Джепарова, реальна кількість переселенців із Криму в кілька разів перевищує офіційні дані [14].

Після анексії Криму почався новий етап в історії кримськотатарського народу: він знову втратив свою етнічну територію і вимушений відстоювати свої права як корінного народу України.

Поділяємо думку С. Грабовського та І. Лосева, які стверджують, що попри

декларативну прихильність офіційного Києва кримські татари у період із 1991 р. по 2014 р. не завжди відчували розуміння та прихильне ставлення як з боку місцевої влади районів і міст півострова, так і з боку слов'янського населення, насамперед російського. Тим часом політична активність кримських татар суттєво зрівноважувала дії про-російських угруповань і виступала важливим чинником громадського життя у Криму [21, с. 42].

Небажання української влади вирішувати проблеми правового статусу кримськотатарського етносу посилювало сепаратистські настрої та міжетнічну напругу на півострові і стало однією з головних причин окупації території АР Крим Російською Федерацією. «Лише зараз суспільство поступово усвідомлює те, що якби кримські татари вчасно були наділені відповідними правами й повноваженнями як корінний народ Криму/України на національному і міжнародному рівнях, цієї трагедії, можливо, вдалося б уникнути», – вказує М. Джемілев [5].

Важливим кроком у вирішенні кримськотатарського питання стало прийняття 20 березня 2014 р. Верховною Радою України Постанови «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української держави», яка гарантує захист і реалізацію невід'ємного права на самовизначення кримськотатарського народу в складі суверенної і незалежної Української держави. Цією Постановою Верховна Рада України доручила Кабінету Міністрів України терміново подати проекти законів України, нормативно-правових актів України, які визначають та закріплюють статус

кримськотатарського народу як корінного народу України [29].

17 квітня 2014 р. було прийнято Закон України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» № 1223-VII. Цей Закон визначає статус осіб, депортованих за національною ознакою, встановлює гарантії держави щодо відновлення їхніх прав, принципи державної політики та повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування щодо відновлення прав цих осіб [19, с. 1010–1011].

Указом Президента України П. Порошенка від 3 листопада 2014 р. № 841/2014 «Положення про Уповноваженого Президента України в справах кримськотатарського народу» встановлено повноваження Уповноваженого Президента України в справах кримськотатарського народу щодо забезпечення додержання конституційних прав кримськотатарського народу як корінного народу України [19 с. 1018].

12 листопада 2015 р., через 71 рік після трагедії кримськотатарського народу, Верховна Рада України прийняла Постанову № 792-VIII «Про визнання геноциду кримськотатарського народу». У Постанові йдеться не тільки про вшанування пам'яті жертв депортації кримськотатарського народу 1944 р., а й етноцид Російською Федерацією, який розпочався після окупації Криму: системний тиск на кримськотатарський народ, репресії громадян України за національною ознакою, організація етнічно і політично вмотивованих переслідувань кримських татар, їхніх органів, таких як Меджліс кримськотатарського народу та Курултай кримськотатарського народу, на тимчасово окупованій території України з боку державних органів Російської

Федерації, починаючи з дати початку тимчасової окупації, є свідомою політичною етноциду кримськотатарського народу [19, с. 1020].

Ще у 2103 р. народним депутатом України, національним лідером кримських татар М. Джемілевим був ініційований проект закону «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України», поданий на розгляд Верховної Ради 04.07.2013 р. У Концепції подається тлумачення поняття «корінного народу» як «автохтонної етнічної спільноти, етногенез якої відбувся на території в межах сучасних кордонів України, становить етнічну меншість у складі її населення і не має власного державного утворення за межами Української держави. Корінними народами в Україні є кримські татари, караїми, кримчаки» [31].

Метою проекту закону «Про статус кримськотатарського народу» № 4433 від 13 березня 2014 р. (автор Г. Москаль) є створення правових підстав для регулювання та реалізації державної політики у сфері повернення, облаштування і відновлення прав кримськотатарського народу, сприяння процесу адаптації та інтеграції кримськотатарського народу в українське суспільство. У законопроекті визначено статус кримськотатарського народу як корінного народу України, примусово переселеного з території Криму [32].

У Проекті Закону України «Про права корінних народів України» № 4501 від 20 березня 2014 р. (автори В. Кличко, В. Карпунцов, О. Продан та ін.), що був обговорений 11 квітня 2014 р., передбачено встановити, що корінними народами в Україні є кримські татари, караїми, кримчаки, визначити статус корінних народів в Україні та закріпити

правові гарантії на повне здійснення всіх прав людини і основоположних свобод особами, що належать до корінних народів, визнаних нормами міжнародного права [33].

Із початком конституційної реформи у 2014–2015 рр. було розпочато дискусії про визначення майбутнього статусу Автономної Республіки Крим у Конституції України. Меджліс кримських татар розглядав можливість зміни статусу Кримської автономії з територіальної на національно-територіальну автономію кримських татар як частину політики деокупації Кримського півострова. В Конституції України Автономна Республіка Крим визначається як невід'ємна складова частина України, яка вирішує питання в межах повноважень, визначених Конституцією України. Водночас де-факто Кримська автономія, створена за територіальною ознакою, була автономією росіян та російськомовних в унітарній Україні [20, с. 14].

У травні 2016 р. Президент України П. Порошенко ініціював створення робочої групи в рамках Конституційної комісії для розробки змін до Конституції, що стосуються права кримських татар на самовизначення. «Ми хоч і із запізненням, але усвідомили необхідність створення в Криму національної автономії кримських татар із повним гарантуванням рівних прав і свобод етнічних українців, росіян та інших етносів півострова. Ми зобов'язані почати в парламенті України процес внесення змін і доповнень до розділу 10 Конституції України – АРК, які б у повній мірі виходили з невід'ємного права кримськотатарського народу на самовизначення в складі суверенної та незалежної Української держави» [28].

Заступник голови Меджлісу кримськотатарського народу Ільмі Умеров зазначає, що у разі прийняття відповідної поправки до Конституції це надасть Україні додаткові аргументи у боротьбі за повернення окупованого півострова. «Можна буде говорити, що ми готові вирішувати проблеми корінного народу, ми готові вирішувати питання про реалізацію права на самовизначення, ми готові і будемо вирішувати їхні проблеми, пов'язані з асиміляцією, і так далі» [36].

Водночас політика України щодо тимчасово окупованої території Кримського півострова багато в чому є контраверсійною та не до кінця сформованою. Реакції держави потребує вимога громадських організацій відмінити Закон України від 12 серпня 2014 р. № 1636-VII «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України», Постанову Національного банку України від 03.11.14 № 699, якими кримчан прирівняно до нерезидентів. Несформованими лишаються відповіді на питання щодо майбутнього Криму в складі України та політики України стосовно мешканців окупованих територій, які співпрацювали з окупаційною владою [12, с. 55].

Міжнародна спільнота одноставно стала на бік України в етнополітичному збройному конфлікті з Росією. Рада безпеки ООН висловила підтримку територіальній цілісності України, закликала всі сторони до політичного діалогу і нагадала Російській Федерації про виконання міжнародних угод. Однак президент РФ вважає, що Будапештський меморандум про гарантії територіальної цілісності не поширюється на нинішню

Україну, нову державу, яка постала внаслідок революції і з якою Російська Федерація жодних міжнародних договорів не підписувала [35].

Спостерігаючи за спробами етнополітичної дестабілізації та дезінтеграції України, європейські держави, в яких проживає російська національна меншіна, висловили стурбованість та задекларували намір закрити кордони для росіян. Міністр закордонних справ Чехії запропонував Євросоюзу зупинити переговори з Росією про скасування візового режиму. На думку дипломата, окупаційний, дезінтеграційний сценарій чекає і ЄС, якщо росіяни будуть безперешкодно пересуватися і жити на території євроспільноти [37]. Адже Росія декларує право захисту російських співвітчизників у геополітично важливих для себе регіонах всіма можливими засобами, в тому числі й військовими.

США підтверджують, що питання анексії Росією Криму не буде знято з порядку денного, поки півострів не повернеться під контроль України. Постпред США в ООН С. Пауер запевнила, що санкції, впроваджені Заходом через анексію РФ Криму, триватимуть так довго, допоки Росія нелегально окупуватиме цю частину України [27].

На початку 2016 р. міністр закордонних справ П. Клімкін виступив із заявою, що стратегія з повернення Криму в України є і складається вона з двох базових частин – політико-дипломатичної та інформаційної. Перша, політико-дипломатична, полягає в підтримці єдності і солідарності з Україною цивілізованого світу, політики невизнання окупації Криму і дії санкцій щодо Росії. Друга, інформаційна, полягає в протидії російській пропаганді в Криму [15].

Таким чином, як наголошує наукова спільнота, за період незалежності України Крим так і не став українським в етнополітичному та етнонаціональному сенсах: не було заблоковано інформаційний, пропагандистський, фінансовий вплив з боку Росії на жителів півострова; процеси формування української політичної нації на основі громадянської належності в Криму майже не відбувалися; не було проведено повної реабілітації депортованих осіб, зокрема кримських татар. Це обумовило конфліктність міжнаціональної взаємодії, етнополітичну нестабільність, підживлювану постійним втручанням сусідньої Росії в ситуацію в Криму, що в результаті завершилося військовою інтервенцією та порушенням територіальної цілісності України [4, с. 325].

Отже, кримське питання на цей час залишається серйозним етнополітичним викликом України. Анексія півострова стала прикладом того, як етнополітична нестабільність у регіоні, підживлювана деструктивною діяльністю сусідньої держави, що має найбільшу національну меншину в Україні, яка в Криму становила більшість, стала приводом для етнополітичної дезінтеграції України: порушення суверенітету, введення військ, сецесії півострова [3, с. 128].

За цих умов, на думку фахівців Українського незалежного центру політичних досліджень, виглядає доцільним урядовим, законодавчим інститутам, суспільству: ухвалити зміни до Конституції України в частині розділу Х; доопрацювати, з огляду на зміни до Конституції, і ухвалити проект закону «Про статус кримськотатарського народу в Україні»; розробити і ухвалити проект закону «Про кримськотатарську мову в

Україні»; ухвалити проект закону «Про корінні народи в Україні»; розробити і ухвалити проекти законів, що унормують діяльність представницького і виконавчого органів автономії в Криму; розробити і ухвалити проект закону «Про особливий режим урядування в Криму», що врегулює діяльність органів влади в автономії у разі загрози територіальній цілісності і державному суверенітету України [12, с. 48].

Попри те, що Україна не має можливостей для реалізації напрацьованого законодавства на території окупованого півострова, вироблена за період 2014–2017 рр. нормативно-правова база щодо регулювання етнополітичних проблемних питань Криму має вирішальне значення у ході розроблення та реалізації стратегії деокупації і реінтеграції Криму та відновлення територіальної цілісності України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асланов С. А. Етнополітична стабільність: етнічні аспекти феномена. *Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Sciences (Угорщина)*. 2014. № II(4). Issue 23. Р. 51–55.
2. Асланов С. А. Політико-правові засади етнополітичної стабільності держави в умовах глобальних викликів: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.05. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. 431 с.
3. Асланов С. А. Про деякі особливості застосування регіональних політико-правових механізмів етнополітичної дезінтеграції: гібридна війна в Україні. *Матеріали міжнар. наук. конф. «Політичні кризи в державах та регіонах Європи: внутрішні передумови та зовнішні виклики у XX – на початку XXI століття» / Ужгородський нац. ун-т. Науковий вісник. Серія Політологія, соціологія, філософія*. 2015. Вип. 1 (18). С. 127–128.

4. Асланов С. А. Ризики етнополітичної нестабільності: спроби етнополітичної дезінтеграції України. *Політологічний вісник*. 2014. Вип. 74. С. 322–331.
5. Беліцер Наталя. Кримські татари як корінний народ: історія питання і сучасні реалії / Інститут демократії імені Пилипа Орлика. Київ, 2017. 89 с. URL: http://mip.gov.ua/files/pdf/blicer_pro_krimtat.pdf (дата доступу: 01.08.2018).
6. Вавринчук М. П. Етнополітична безпека у системі національної безпеки України на етапі сучасного державотворення: монографія. Київ: Правова єдність, 2009. 288 с.
7. Вітман К. М. Зміна статусу Автономної Республіки Крим як спосіб вирішення етнополітичних суперечностей. *Актуальні проблеми європейської інтеграції*. 2011. № 7. С. 276–279.
8. Газізова О. О. Проблеми етнокультурного простору АР Крим в контексті анексії півострова. *Українознавчий альманах*. 2017. № 22. С. 22–28.
9. Декларація о государственном суверенитете Крыма. *ЛИГА Закон*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KM910102.html (дата доступу: 01.08.2018).
10. Етнічна історія Криму в таблицях, картосхемах і діаграмах (за даними переписів населення): інформаційно-довідковий посібник / автор-уклад. А. С. Петроградська. Сімферополь: АнтікваА, 2007. 20 с.
11. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата доступу: 01.08.2018).
12. Зелена Книга. Державна політика щодо Криму / Тищенко Ю., Каздобіна Ю., Жумаділов А., Свиридова Д., Тимочко М., Вуйко В., Боярунець В., Жданова І., Аджієва Є.; за заг. ред. Ю. Тищенко. Київ: ТОВ «Агентство Україна», 2018. 88 с.
13. Калиновський Ю. Ю Конфліктологічні аспекти етнополітичної безпеки України. *Нова політика*. 1999. № 5. С. 58–66.
14. Кількість переселенців із Криму вдвічі-втричі перевищує офіційні дані, – заступник голови Мінінформполітики Джепарова. URL: <https://ua.censor.net.ua/n303883> (дата доступу: 01.05.2018).
15. Клімкін: Стратегія повернення Криму складається з двох напрямів. *Інтерфакс-Україна*. URL: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/327523.html> (дата доступу: 01.06.2018).
16. Косьмій Ю. Співвідношення та розмежування понять «національна меншина», «етнічна меншина» та «етнонаціональна спільнота»: зб. наук. пр. *Вісник СевНТУ*. 2009. Вип. 100: Політологія. С. 157–160.
17. Котигоренко В. О. Ризики для держави в контексті етнополітичних загроз соціальної стабільності. *Віче*. 2008. № 19. С. 38–40.
18. Крим в етнополітичному вимірі / редкол.: І. Курас (голова). Авт. кол.: М. Панчук (керівник), Г. Бекірова, В. Ганкевич та ін. Київ, 2005. 533 с.
19. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015). Збірник документів і матеріалів. Друге видання: упоряд.: О. Г. Бажан, О. В. Бажан, С. М. Блащук, С. І. Власенко, Н. В. Маковська. Київ: ТОВ «Видавництво «Клію», 2016. 1092 с.
20. Крим після анексії. Державна політика, виклики, рішення та дії. Біла книга / Тищенко Ю., Каздобіна Ю., Гучакова Т., Смірнов О., Горобчишина С., Дуда А.; за заг. ред. Ю. Тищенко. Київ: ТОВ «Агентство Україна», 2016. 148 с.
21. Крим: два з половиною століття імперського геноциду / Сергій Грабовський, Ігор Лосев. Київ: Знання України, 2016. 47 с.
22. Лосев Ігор. Крим легендарний і реальний. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/1197250.html> (дата доступу: 01.09.2016).
23. Майборода О. М. Етнополітична ситуація в Україні: регіональний вимір. Сприяння поширенню толерантності в поліетнічному суспільстві. Київ: Фонд Європа XXI, 2002. 312 с.

24. Население Крыма и Севастополя: численность, национальный состав. URL: <http://www.statdata.ru/naselenie-krima-i-sevastopolya> (дата доступу: 01.11.2017).

25. Окупований Крим залишили понад 10 тис. кримських татар, – Чубаров. URL: <http://tyzhden.ua/News/136655> (дата доступу: 01.08.2018).

26. Парламент Крыма принял Декларацию о независимости АРК и г. Севастополя. *Государственный Совет Республики Крым*. URL: http://www.rada.crimea.ua/news/11_03_2014_1 (дата доступу: 01.08.2017).

27. Пауер: Ми не заспокоїмося, поки Крим не повернеться під контроль України. *Українська правда*. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/07/9/7073948/> (дата доступу: 01.08.2018).

28. Порошенко ініціює розробку змін до Конституції щодо самовизначення кримських татар. URL: <http://ua.censor.net.ua/p389058> (дата доступу: 01.08.2018).

29. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави». *Офіційний сайт ВР України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1140-18> (дата доступу: 01.08.2018).

30. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 року № 2494-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. С. 529.

31. Проект Закону про «Концепцію державної етнонаціональної політики України». *Офіційний сайт ВР України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47852 (дата доступу: 01.08.2018).

32. Проект Закону про статус кримськотатарського народу в Україні № 6315 від 07.04.2017. *Офіційний сайт ВР України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61537

33. Проект Закону України «Про права корінних народів України». *Офіційний сайт*

ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50327

34. Проект Закону України «Про статус кримськотатарського народу». *Офіційний сайт ВР України*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG3F500I.html (дата доступу: 01.08.2018).

35. Путин: российских военных в Крыму нет, а базы блокируют вооруженные «самооборонцы». *TCH*. URL: <http://ru.tsn.ua/video/video-novini/putin-rossiyskih-voennyh-v-krymu-net-a-bazy-blokiruyut-vooruzhennyye-samooboroncy.html> (дата доступу: 01.08.2018).

36. Умеров пояснив, як автономія кримських татар допоможе у поверненні Криму. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/11/6/7160903/> (дата доступу: 01.08.2018).

37. Чехія призупинила переговори про скасування віз для Росії. *UNN*. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1312078-chekhiya-prizupinila-peregovori-pro-skasuvannya-viz-dlya-rosiyi> (дата доступу: 01.08.2018).

REFERENCES

1. ASLANOV, S. (2014). Ethnopolitical Stability: Ethnic Aspects of the Phenomenon. *Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Sciences (Hungary)*, Vol. 2(4), (23), pp. 51–55. [in Ukr.]

2. ASLANOV, S. (2016). *Political and Legal Framework for the Ethnopolitical Stability of the State under Global Challenges*. [A thesis for Doctor of Political Sciences degree, specialty 23.00.05]. Kyiv: V. Koretskyi Institute of State and Law of the NAS of Ukraine, 431 p. [in Ukr.]

3. ASLANOV, S. (2015). On Some Peculiarities of Applying Regional Political and Legal Mechanisms of Ethnopolitical Disintegration: The Hybrid War in Ukraine. In: *Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii "Politychni kryzy v derzhavakh ta regionakh Yevropy: vnutrishni peredumovy ta zovnishni vyklyky u XX – na pochatku XXI stolittia"*. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriya Politolohiia, sotsiolohiia,*

- filosofia* (Proceedings of the International Scientific Conference “Political Crises in the States and Regions of Europe: Internal Preconditions and External Challenges in the 20th – Early 21st Century”. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Political Science, Sociology, and Philosophy Series), Vol. 1(18), pp. 127–128. [in Ukr.]
4. ASLANOV, S. (2014). Risks of Ethnopolitical Instability: Attempts of Ethnopolitical Disintegration of Ukraine. *Politolohichniy visnyk (Political Science Bulletin)*. Vol. 74, pp. 322–331. [in Ukr.]
5. BELITZER, N. (2017). Crimean Tatars as Indigenous People: History of the Question and Modern Reality. [online]. *Pylyp Orlyk Institute of Democracy*. Kyiv, 89 p. Available at: http://mip.gov.ua/files/pdf/blicer_pro_krimtat.pdf (Accessed 1 Aug. 2018) [in Ukr.]
6. VAVRYNCHUK, M. (2009). *Ethnopolitical Security in the System of National Security of Ukraine at the Stage of Modern State-Building: A Monograph*. Kyiv: Pravova yednist, 288 p.
7. VITMAN, K. (2011). The Change of Status of the Autonomous Republic of Crimea as a Means for Solving Ethnopolitical Controversies. *Aktualni problemy yevropeiskoi intehratsii* (Topical Problems of the European Integration), (7), pp. 276–279. [in Ukr.]
8. HAZIZOVA, O. (2017). Problems of the Ethnocultural Space of the AR of Crimea in the Context of the Annexation of the Peninsula. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), (22), pp. 22–28. [in Ukr.]
9. Declaration on the State Sovereignty of Crimea. [online]. *LIGA Zakon*. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KM910102.html (Accessed 1 Aug. 2018) [in Rus.]
10. PETROHRADSKA, A., comp. (2007). *Ethnic History of Crimea in Charts, Map Schemes, and Diagrams (after the population censuses): A Resource Manual*. Simferopol: AntikvaA, 20 p. [in Ukr.]
11. Law of Ukraine “On the Provision of Rights and Freedoms of the Citizens and Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine”. [online]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (Accessed 1 Aug. 2018) [in Ukr.]
12. TYSHCHENKO, Yu., ed., KAZDOBINA, Yu., ZHUMADILOV, A. (2018). *The Green Book. State Policy regarding Crimea*. Kyiv: Ahentstvo Ukraina, 88 p. [in Ukr.]
13. KALYNOVSKYI, Yu. (1999). Conflict Aspects of Ethnopolitical Security of Ukraine. *Nova polityka*, (5), pp.58–66. [in Ukr.]
14. *The Number of Migrants from Crimea Exceeds the Official Data Two- or Threefold, the Head of Ministry of Information Policy Dzheparov’s Deputy*. [online] Available at: <https://ua.censor.net.ua/n303883> (Accessed 1 May 2018) [in Ukr.]
15. KLIMKIN: The Strategy of Returning Crimea Consists of Two Directions. [online] *Interfax-Ukraina*. Available at: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/327523.html> (Accessed 1 June 2018) [in Ukr.]
16. KOSMII, Yu. (2009). Correlation and Differentiation of Concepts “National Minority”, “Ethnic Minority”, and “Ethnonational Community”. In: *Visnyk SEvNTU: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 100: Politolohiia* (Sevastopol National Technical University Bulletin. Collected Scientific Works. Vol. 100: Political Science), pp.157–160. [in Ukr.]
17. KOTYHORENKO, V. (2008). Risks for the State in the Context of Ethnopolitical Threats to Social Stability. *Viche*, (19), pp. 38–40. [in Ukr.]
18. KURAS, I., ed., et al. (2005). *Crimea in the Ethnopolitical Dimension*. Kyiv, 533 p. [in Ukr.]
19. BAZHAN, O., comp., et al. (2016). *Crimea under Social and Political Transformations (1940–2015)*. Collected Documents and Materials. 2nd ed. Kyiv: Klio, 1092 p. [in Ukr.]
20. TYSHCHENKO, Yu., ed., et al. (2016). *Crimea after the Annexation. State Policy, Challenges, Solutions, and Actions. The White Book*. Kyiv: Ahentstvo Ukraina, 148 p. [in Ukr.]
21. HRABOVSKYI, S., LOSIEV, I. (2016). *Crimea: Two Hundred and Fifty Years of Imperial Genocide*. Kyiv: Znannia Ukrainy, 47 p. [in Ukr.]

22. LOSIEV, I. *Legendary and Real Crimea*. [online] Available at: <http://www.radiosvoboda.org/a/1197250.html> (Accessed 1 Sept. 2016). [in Ukr.]

23. MAIBORODA, O. (2002). *Ethnopolitical Situation in Ukraine: A Regional Dimension. Facilitating the Spread of Tolerance in the Multiethnic Society*. Kyiv: Europe XXI Foundation, 312 p. [in Ukr.]

24. *Population of Crimea and Sevastopol: Quantity, National Composition*. [online] Available at: <http://www.statdata.ru/naselenie-krima-i-sevastopolya> (Accessed 1 Nov. 2017). [in Rus.]

25. *More than 10 Thousand Crimean Tatars Left the Occupied Crimea, Chubarov*. [online] Available at: <http://tyzhden.ua/News/136655> (Accessed 1 Aug. 2018). [in Ukr.]

26. The Crimean Parliament Adopted Declaration on the Independence of the AR of Crimea and the City of Sevastopol. [online] *State Council of the Republic of Crimea*. Available at: http://www.rada.crimea.ua/news/11_03_2014_1 (Accessed 1 Aug. 2017). [in Ukr.]

27. POWER: We Will Not Abate until Crimea Returns under Ukraine's Control. *Ukrainska pravda*. [online] Available at: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/07/9/7073948/> (Accessed 1 Aug. 2018). [in Ukr.]

28. *Poroshenko Initiates the Elaboration of Amendments to the Constitution regarding the Self-Identification of Crimean Tatars*. [online]. Available at: <http://ua.censor.net.ua/n389058> (Accessed 1 Aug. 2018) [in Ukr.]

29. Resolution of Verkhovna Rada of Ukraine "On the Declaration of Verkhovna Rada of Ukraine as for the Guarantee of Rights of Crimean Tatar People as Part of the Ukrainian State". [online] *Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1140-18> (Accessed 1 Aug. 2018) [in Ukr.]

30. On National Minorities in Ukraine: Law of Ukraine of June 25, 1992 No. 2494-XII. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (36), p. 529. [in Ukr.]

31. Draft Law on "The Concept of State Ethnopolitics of Ukraine". [online] *Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47852 (Accessed 1 Aug. 2018) [in Ukr.]

32. Draft Law of Ukraine on the Status of Crimean Tatar People. [online] *Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50327 (Accessed 7 Apr. 2017) [in Ukr.]

33. Draft Law of Ukraine "On the Rights of Indigenous Peoples of Ukraine". [online] *Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG3F500I.html [in Ukr.]

34. Draft Law of Ukraine "On the Status of Crimean Tatar People". [online] *Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG3F500I.html (Accessed 1 Aug. 2018) [in Ukr.]

35. PUTIN: There Are No Russian Troops in Crimea, the Bases Being Blocked by the Armed "Self-Defenders". [online] *TSN*. Available at: <http://ru.tsn.ua/video/video-novini/putin-rossiyskih-voennyh-v-krymu-net-a-bazy-blokiruyut-vooruzhennye-samooborony.html> (Accessed 1 Aug. 2018) [in Ukr.]

36. *Umerov Explained how the Crimean Tatars' Autonomy Will Help in Returning Crimea*. [online] Available at: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/11/6/7160903/> (Accessed 1 Aug. 2018) [in Ukr.]

37. The Czech Republic Suspended Negotiations on Cancelling Visas for Russia. [online] *UNN*. Available at: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1312078-chekhiya-prizupinila-peregovori-pro-skasuvannya-viz-dlya-rosiyi> (Accessed 1 Aug. 2018) [in Ukr.]